

artefactum

VIZUÁLNÍ PROJEVY ANTIJUDAISMU A ANTISEMITISMU V ČESKÝCH ZEMÍCH

Soubor specializovaných map

Vizuální projevy antijudaismu a antisemitismu v českých zemích

Vizuální produkce vyjadřující protizidovské postoje byla v českých zemích přítomná téměř po celou délku sledovatelných dějin výtvarného umění. V určitých obdobích – zejména v prvorepublikovém Československu a v současnosti – se tato produkce pohybovala na hranici nebo za hranicí etických a případně i zákonných norem a byla doménou spíše extremistických a okrajových složek společnosti. Podněcování většinové společnosti proti Židům je dnes nepřijatelné, v dřívějších českých dějinách ovšem byly protizidovské motivy často oficiálně podporovány. Z následujícího přehledu a ilustrativního výběru je patrné, že řada protizidovských motivů vykazuje značnou kontinuitu a neměnnost.

Ve středověku pokládala oficiální náboženská doktrína Židy za „vrahy Krista“ a „nepřátele křesťanství“. Tato negativní reprezentace Židů posléze pronikla do sekulárního prostředí a stala se součástí univerzální středověké kultury. Nadřazenost křesťanské víry se měla v právní rovině demonstrovat například povinností Židů nosit speciální klobouk (Judenhut), který se pak ahistoricky objevoval i ve středověkých vyobrazeních biblických scén (srov. mapa I / obr. 8–9). Středověké výtvarné umění stigmatizovalo Židy také pomocí motivů ošklivosti (např. „prasečí“ a „židovský“ nos, I/4), obscénnosti („židovská svině“, I/1, 3, 6), kriminalnosti (I/10), nebo dokonce sadismu (motiv rituální vraždy, I/2).

Rovněž z období raného novověku se dochovala vyobrazení, která měla Židy zesměšnit (II/4) nebo jim přisoudit nepřirozené až nelidské vlastnosti (například pití zvratků, II/7). Jiná díla měla Židy ukázat nejen jako pomýlené, ale i jako zásadně nepřátelské vůči křesťanskému náboženství. Židé byli vykreslováni jako ti, kdo ohrožovali rekatolizační úsilí o jednotu církve, onoho „mystického těla Kristova“. Zobrazení Židů páchali nejen symbolické násilí na proměněném těle Kristově při rituálním znesvěcení hostie (II/5), ale měli se údajně dopouštět přímo vraždění bohabojných křesťanů (II/1, 3). „Zavražděné křesťanské děti“ byly oslavovány jako mučedníci (II/2–3) a za vraždu měli nést zodpovědnost kromě samotných vrahů také kolektivně všichni Židé. Umělecká díla pak měla být věčnou připomínkou důvodu, proč byli Židé z daného města vyhnáni (I/2, II/1, II/10). Židé neměli podle tehdejšího názoru zasluhovat nic jiného než násilí (II/8) a definitivní porážku od „církve vítězné“ (II/6).

Pod vlivem osvícenství protizidovských motivů ve vizuálním umění výrazně ubylo. Se vznikem moderního antisemitismu v poslední čtvrtině 19. století však produkce protizidovských vyobrazení naopak prudce stoupla. Novinové karikatury vycházely ze středověkých předloh, proto se znovu objevily motivy ošklivosti (III/3), „židovské svině“ (III/10) a také údajně typického „židovského nosu“. Karikatury evokovaly představu fyziognomické i morální odlišnosti Židů, a měly tak bránit jejich integraci do většinové společnosti. Kresby zohyděných a zdegenerovaných Židů sloužily také ke kritice všech sil, které se stavěly do cesty úsilí českých nacionalistů. V pozadí těchto sil měli údajně stát Židé, snažící se ovládnout svět skrze kapitál (III/2) a tisk (III/9), prostřednictvím internacionálních idejí sociální demokracie (III/1, 10) nebo pomocí dalších politických odpůrců, například českých realistů (III/3, 6).

Po odeznění intenzivní antisemitské kampaně během Hilsnerovy aféry (1899–1900, III/4) četnost protizidovské produkce poklesla. Výrazně se nakrátko projevila až při vzniku Československa: karikatury se snažily vyloučit Židy z rodící se československé společnosti, přesouvaly na ně zodpovědnost za negativní jevy jako obchod na černém trhu (IV/1) a zpochybňovaly jejich loajalitu vůči novému státu (IV/2). Československý stát se po své konsolidaci sice snažil proti otevřeným projevům náboženské a rasové nesnášenlivosti zasahovat, antisemitské karikatury přesto nebyly výhradní záležitostí antisystémových politických proudů (IV/4–5), ale vycházely i v širší rozešířených periodikách (IV/6–7). V období Protektorátu Čechy a Morava nacistická správa záměrně podporovala šíření protizidovských stereotypů. Karikatury vytištěné zejména v *Arijském boji* navozovaly představu, že válečné úsilí Sovětského svazu i československé exilové vlády mají ve skutečnosti řídit Židé (IV/8, 10).

Konstrukt židovského nepřítele usilujícího o světovládu nezmizel ani po druhé světové válce. Protizidovské karikatury z padesátých let totiž ztotožňovaly Židy a nově také Stát Izrael se silami nepřátelskými komunistickému Československu: s kapitalismem (V/1–2) nebo Západem (V/3, 5). Vizuální projevy antisemitismu se vyskytují i po roce 1989. Využívají přitom starších motivů (například rituální vraždy, V/10), nebo se v nich objevuje motiv údajné válečné chytivosti Izraele (V/9). Vzhledem k riziku kriminalizace je velká část děl publikována na anonymních serverech v zahraničí. Některá díla vyjadřující negativní židovské stereotypy jsou však dostupná i na volném trhu (V/6–7).

Předložený soubor specializovaných map zaměřených na výskyt vizuálních antisemitik v českých zemích je výstupem grantového projektu *Obraz nepřítele: Vizuální projevy antisemitismu v českých zemích od středověku po současnost*, č. DG18P02OVV039, financovaného z programu NAKI II Ministerstva kultury České republiky (2018–2021).

Mapy znázorňují geografické rozložení souboru protizidovských vizuálních děl na území dnešní České republiky. Velikost bodu vyjadřuje procentuální podíl (relativní četnost) takových děl z určité lokality na celém souboru antisemitik za dané období. Některá díla vznikla v cizině, mají však jasně prokazatelný vztah k českým zemím, proto jsou na mapě zaznamenána pod bodem „zahraničí“. Je namístě upozornit, že soubor dohledaných antisemitik zůstává otevřený a předkládané specializované mapy s ukázkami antisemitik si nečiní nárok na úplnost. Soubor map má sloužit jako orientační pomůcka pro znázornění míst, kde vznikala protizidovská vizuální díla. Zároveň má ukázat, že antisemitská produkce v žádném období nebyla záležitostí několika málo míst, nýbrž že se týkala a nadále týká celého území českých zemí.

artefactum

ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ
AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY, v.v.i.

MINISTERSTVO
KULTURY

Reprodukce na obálce:

Lázeňská pohlednice s nápisem *Löw, Bär, Hirsch und Cohnsorten in Karlsbad*, před r. 1900, ALAVA – TU Berlin, inv. č. 14-2761.

Grantový projekt:

Soubor specializovaných map je výstupem grantového projektu *Obraz nepřítele: Vizuální projevy antisemitismu v českých zemích od středověku po současnost*, č. DG18P02OVV039, financovaného z programu NAKI II Ministerstva kultury České republiky (2018–2021). Rozšířená digitální verze map se nachází na adrese <http://www.vizualniantisemitismus.cz>.

Cílem této odborné publikace je upozornit na verbální a vizuální projevy antisemitismu jako nenávislné a k násilí vedoucí ideologie. Účelem práce není podpora a propagace hnutí potlačujících práva a svobody člověka nebo revize dějin.

Autoři:

Daniel Baránek a Eva Janáčková (Ústav dějin umění AV ČR)

Výběr artefaktů:

Daniel Baránek, Jan Dienstbier, Jakub Hauser, Eva Janáčková, Milan Pech, Daniel Soukup, Blanka Soukupová a Zbyněk Tarant

Jazyková redakce:

Dagmar Nárožníková

Odborný posudek právních aspektů antisemitismu:

In IUSTITIA, o.p.s.

Zdroj mapových podkladů:

OpenStreetMap.org (© přispěvatelé OpenStreetMap, Open Database License), Wikidata.org (licence Creative Commons CC0)

Autorská a reprodukční práva:

Ústav dějin umění AV ČR a subjekty uvedené u jednotlivých reprodukcí

Grafická úprava:

Tomáš Roháček

Vydalo:

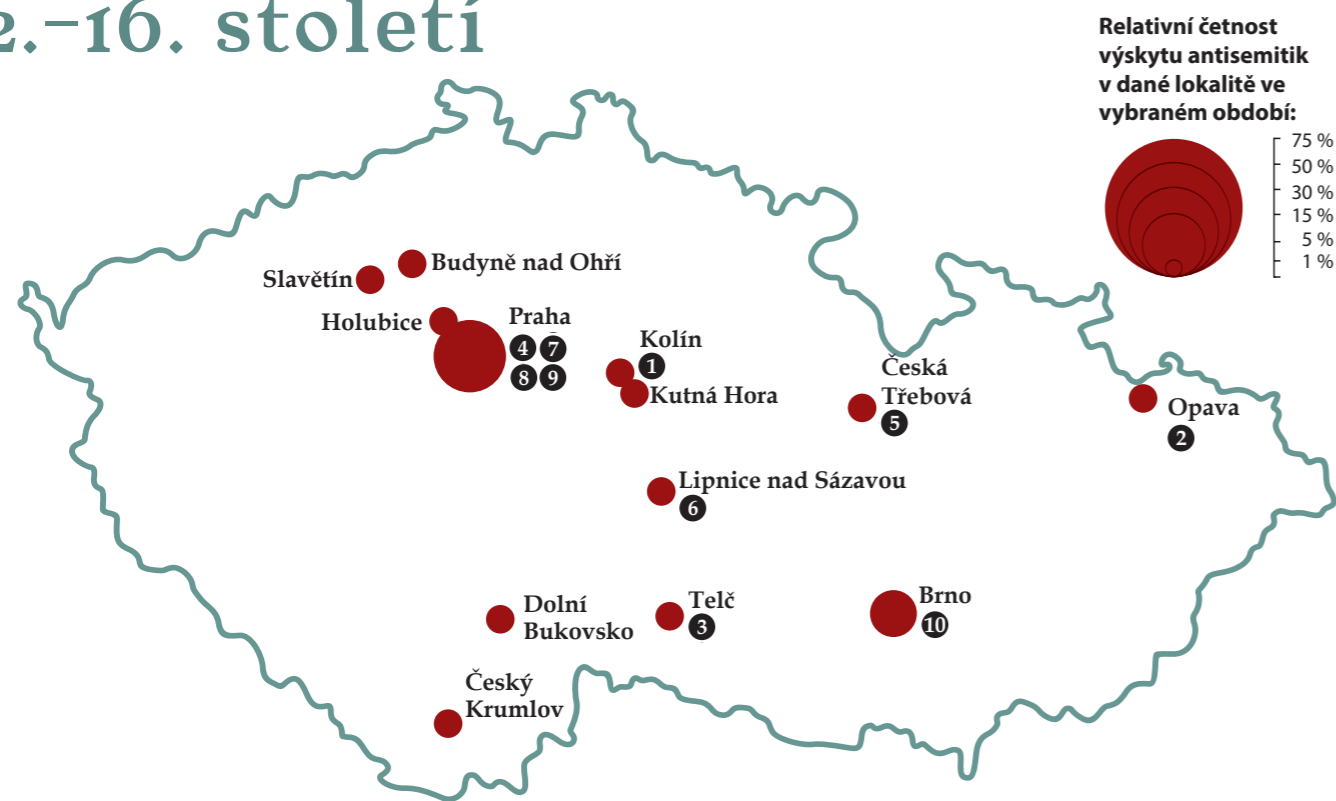
Artefactum, nakladatelství Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i.

Praha 2020

ISBN 978-80-88283-44-7 (pdf)

12.-16. století

Mapa I

Ilustrativní příklady antisemitik

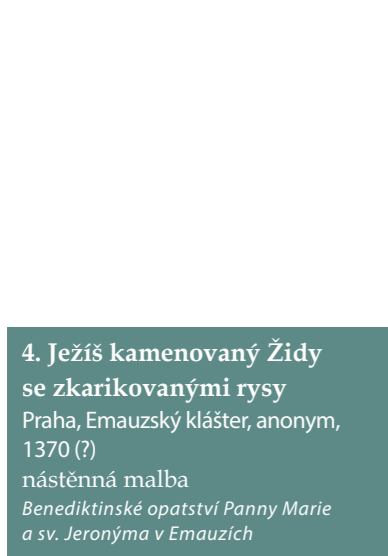
1. Klenební konzola s Židy kojenými prasnici
Kolín, chrám sv. Bartoloměje, anonym, 1270–1280
kámen, architektonická plastika
Arcibiskupství pražské

2. Obraz údajné rituální vraždy v Opavě
Opava, anonym, 2. pol. 16. století
olej na dřevěné desce
Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1956 A

3. Židovský prubíř Veitl jedoucí na prasnici
Telč, zámek, zlatý sál, anonym, 1561
polychromovaná dřevorezba
Národní památkový ústav, Státní zámek Telč

4. Ježíš kamenovaný Židy se zkarikovanými rysy
Praha, Emauzský klášter, anonym, 1370 (?)
nástěnná malba
Benediktinské opatství Panny Marie a sv. Jeronýma v Emauzích

5. Znak města Česká Třebová s vyobrazením kohouta se židovskou hlavou užívaný od 16. století
Česká Třebová, anonym, 1. pol. 19. století
pečetidlo, mosaz, lití
Městské muzeum Česká Třebová, přír. č. 928/1891

6. Klenební konzola s Židy kojenými prasnici
Lipnice, hradní kaple, anonym, 1350 (?)
kámen, architektonická plastika
Národní památkový ústav, Hrad Lipnice

8. Židé tupící Krista z Pasionálu abatyše Kunhutky
Praha – klášter sv. Jiří, anonym, před 1321
iluminace pergamenového rukopisu
Národní knihovna ČR, sign. XIV A 17

7. Zvířecí monstrum s židovskou hlavou
Praha – dům U Kamenného zvonu, anonym, 1300 (?)
nástěnná malba
Galerie hl. m. Prahy

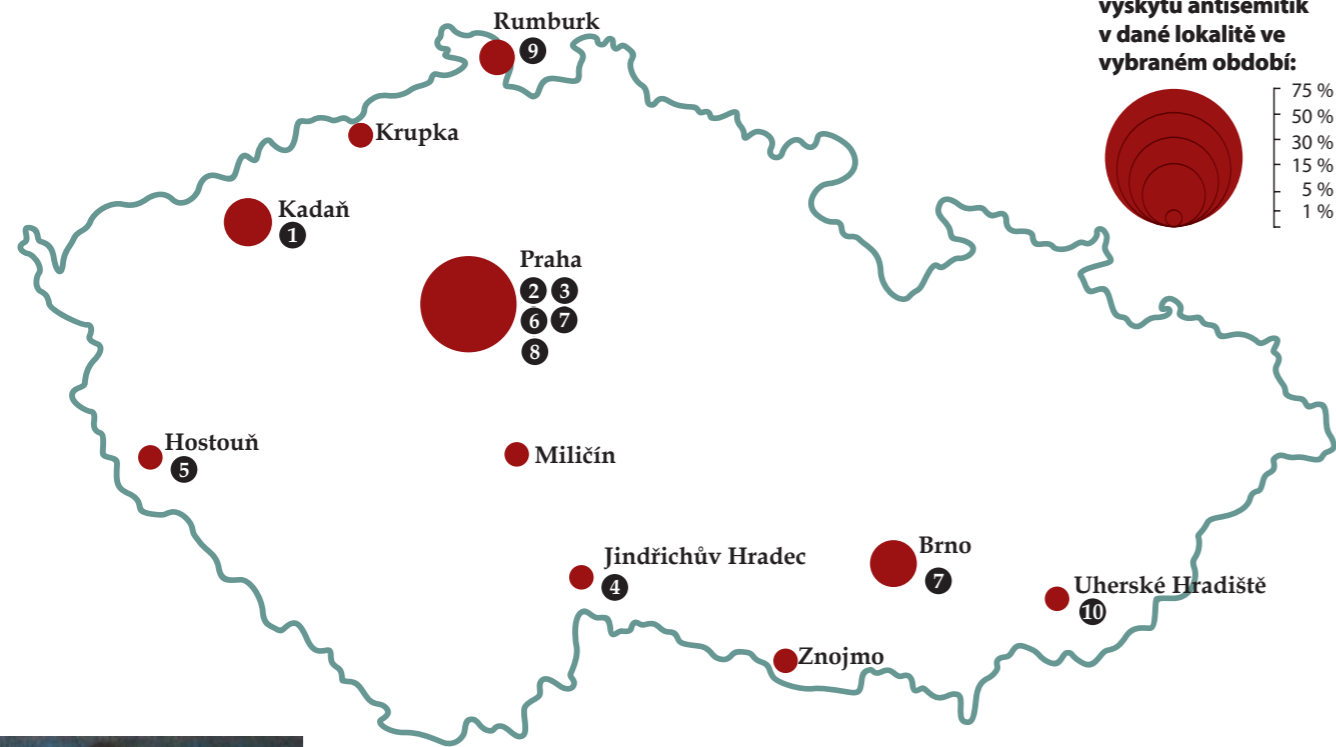
9. Židé přijímají Antikrista obřízkou
Praha, anonym, 1340–1350
kresba na pergamenu, Velislavova bible
Národní knihovna ČR, sign. XIII C 124

10. Žid radí svému synovi, jak okrádat „góje“ pomocí lichvy
Brno, malíř Jan z Brna, konec 15. století
novodobý otisk z původní středověké desky
Moravská galerie v Brně, inv. č. MM 2079/2

17.-18. století

Mapa II

Ilustrativní příklady antisemitik

1. Vražda v Kadani, dobově interpretovaná jako rituální
Kadaň, anonym, 2. pol. 17. stol.
olej na plátně, malba
Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. O 2550

2. Žid vyobrazený jako nečestný lichvář
Praha, Jan Jindřich Schlegel (předloha), Johann Christoph Sysang (mědiryt), 1731
ilustrace knihy Andream Freybergera *Wucher-Cachetismus*, mědiryt
Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 35675

3. Vražda a pohřeb Šimona Abelese a potrestání viníků
Praha (?), anonym, 1695
olej na plátně, malba
Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. H 028.356

4. Žid tančící v trní
Jindřichův Hradec, anonym, 1780–1800
ilustrace knihy Tobiáše Mouřenína *Historia kratochvilná o jednom sedlském pacholku, dřevověz*
Národní knihovna ČR, sign. 54 K 022893

5. Údajné znesvěcení hostií v Hostouni
Hostouň, anonym, 1630 (?)
olejomalba
Národní památkový ústav, inv. č. HT10874

6. Triumf Kristovy oběti mj. nad Židy
Praha, Michael Jindřich Rentz, 1733–1735
frontispis knihy *Das Christliches Jahr*, papír, mědiryt a lept
Národní galerie v Praze, inv. č. R 69224

7. Žid pijící zvratky představující Talmud
Praha/Brno, Gerhard (?) Manfeldt, 1743
papír, mědirytina
Vědecká knihovna v Olomouci, inv. č. 630434

8. Pogrom v Praze roku 1744
Praha (?), anonym, po 1757
papír, malovaná rytina
Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. H 014.580

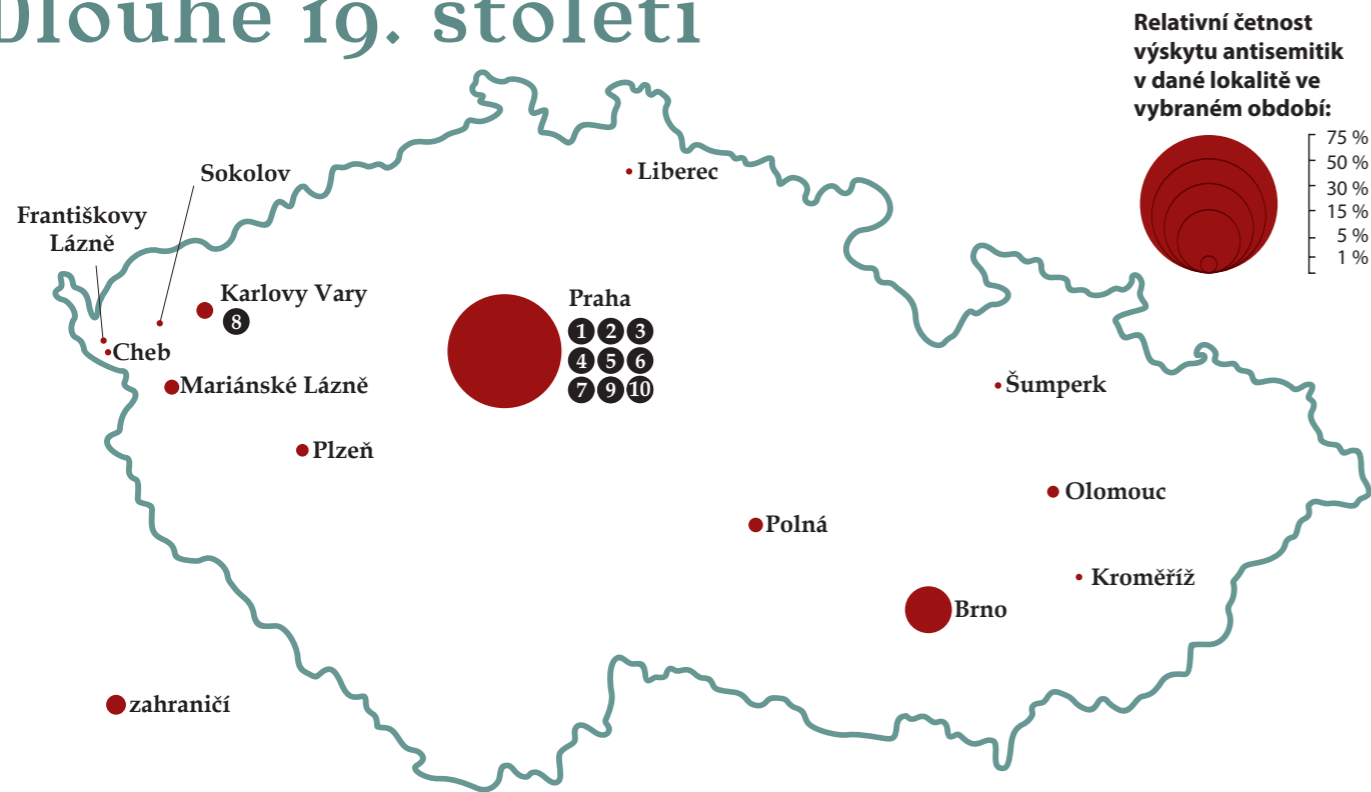

9. Žid vysmívající se Kristu
Rumburk, anonym, 1770
dřevo
Oblastní muzeum v Děčíně, Muzeum Rumburk, inv. č. 15083

10. Střelecký terč „Pronásledovaný Žid“
Uherské Hradiště, anonym, 1747
olej na dřevě, malba
Slovácké muzeum, inv. č. H 2301

Dlouhé 19. století

Ilustrativní příklady antisemitik

1. Karikatura Žida jako čerta
Praha, Karel Krejčík, 1899
Aj waj, jak se thé Kháci zbavím?, Šípy, 10. 12. 1899

2. Karikatura údajného židovského mamonu
Praha, anonym, 1900
Kartel, Šípy, 17. 2. 1900

3. Karikatura Židovky
Praha, anonym, 1900
Konečně samil, Šípy, 7. 4. 1900

6. Karikatura Masaryka jako rabína
Praha, anonym, 1900
Profesor Masařík, Humoristické listy, 12. 10. 1900

7. Karikatura věčného Žida zosobňujícího politickou krizi
Praha, Josef Friedrich, 1906
Rakousko-uherský „věčný Žid“, Humoristické listy, 23. 2. 1906

GRUSS AUS KARLSBAD.
Der Sprudel wirkt oft plötzlich, Gewaltsam, unerhört, So daß man bis nach Czarnopol Die Fenster scheppern hört.

8. Pohlednice s karikaturou židovského návštěvníka lázní
Karlovy Vary, anonym, okolo 1905
pohlednice *Gruss aus Karlsbad* soukromá sbírka

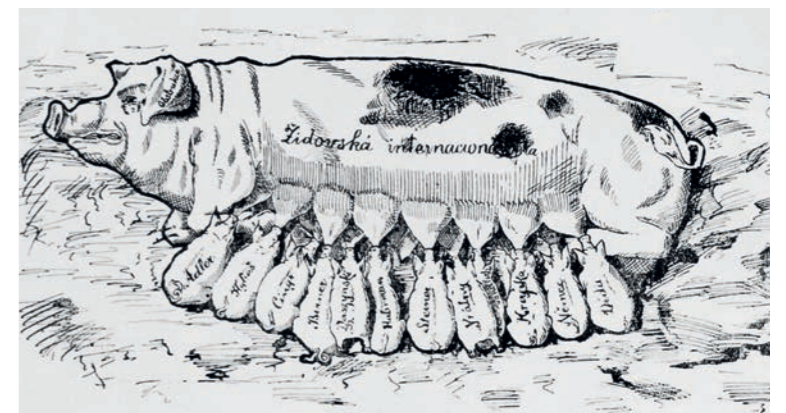
4. Karikatura Leopolda Hilsnera viněného z rituální vraždy
Praha, anonym, 1900
Tasemnice nekonečná, Humoristické listy, 9. 11. 1900

5. Karikatura zvýrazněných židovských nosů
Praha, anonym, 1900
Všeobecný smutek v Israeli, Humoristické listy, 5. 10. 1900

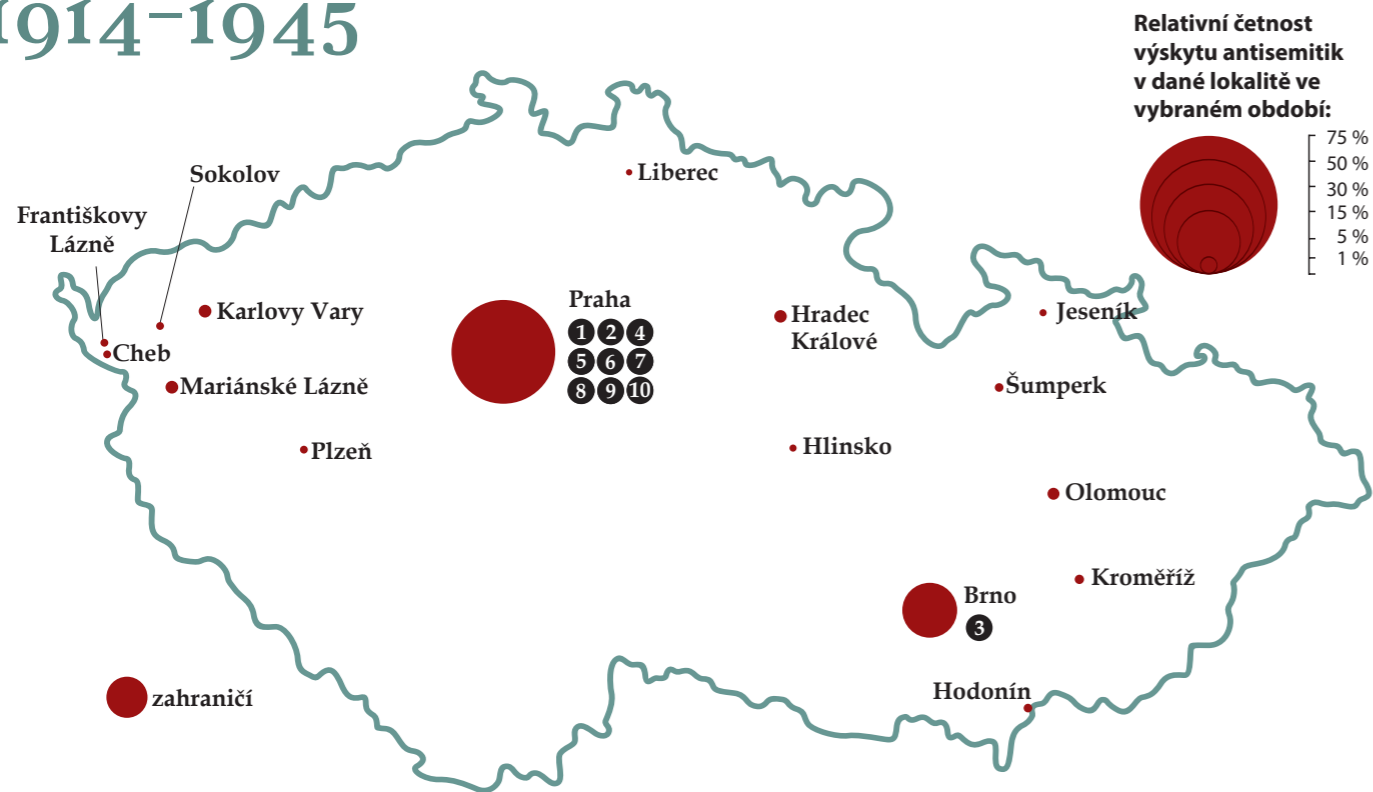
9. Karikatura židovského podomního obchodníka
Praha, anonym, 1891
Oblíbený pražský párek, Šípy, 4. 7. 1891

10. Karikatura údajně pojidovštělé sociální demokracie s motivem židovské prasnice
Praha, anonym, 1899
My nechceme nic mítí s národem českým!, Hrom, 1899

1914-1945

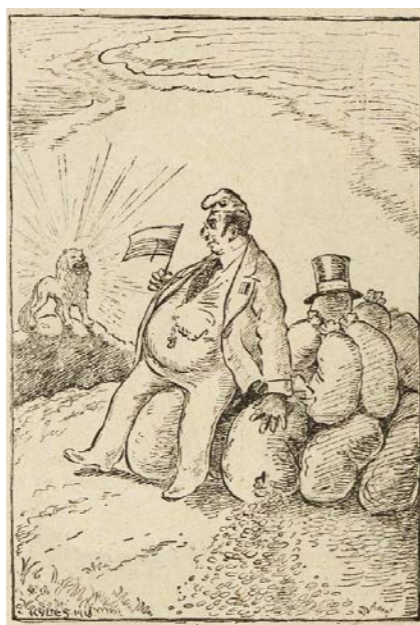
Mapa IV

Ilustrativní příklady antisemitik

1. Československý legionář vyhání židovské „válečné zbohatlíky“
Praha, F. K. L. [?], okolo 1920
tištěná pohlednice
soukromá sbírka Františka Bányaie

2. Karikatura zpochybňující loajalitu Židů vůči Československu
Praha, Josef Kyliés, 1918
Kopřivý, 13. 3. 1919

3. Karikatura kapitalisty se stereotypním „židovským“ nosem
Brno, Adis [?], 1922
Rašple, červenec 1922

4. Ztvárnění židobolševické konspirační teorie
Praha, Karel Rélink, 1926
ilustrace v knize Spása světa: Ubozí, pronásledovaní židé

SENSAČNÍ ODHALENÍ TAJEMSTVÍ ZEDNÁŘSKÝCH LÓŽÍ

5. Ztvárnění židozvednářské konspirační teorie
Praha, František Smatek, 1937
titulní strana antisemitské publikace *Sensační odhalení tajemství zednářských lóží*

7. Trockij a židovští uprchlíci z Německa
Praha, Rudolf Adámek, 1933
Humoristické listy, 2. 6. 1933

10. Propaganda proti československé exilové vládě, vykreslené jako nástroj židobolševického spiknutí
Praha, Dobroslav Haut [?], 1944
Ejhle!, 8. 1. 1944

6. Stereotypní ztotožnění Židů s obchodními spekulanty
Praha, J. Herain [?], 1925
Humoristické listy, 27. 3. 1925

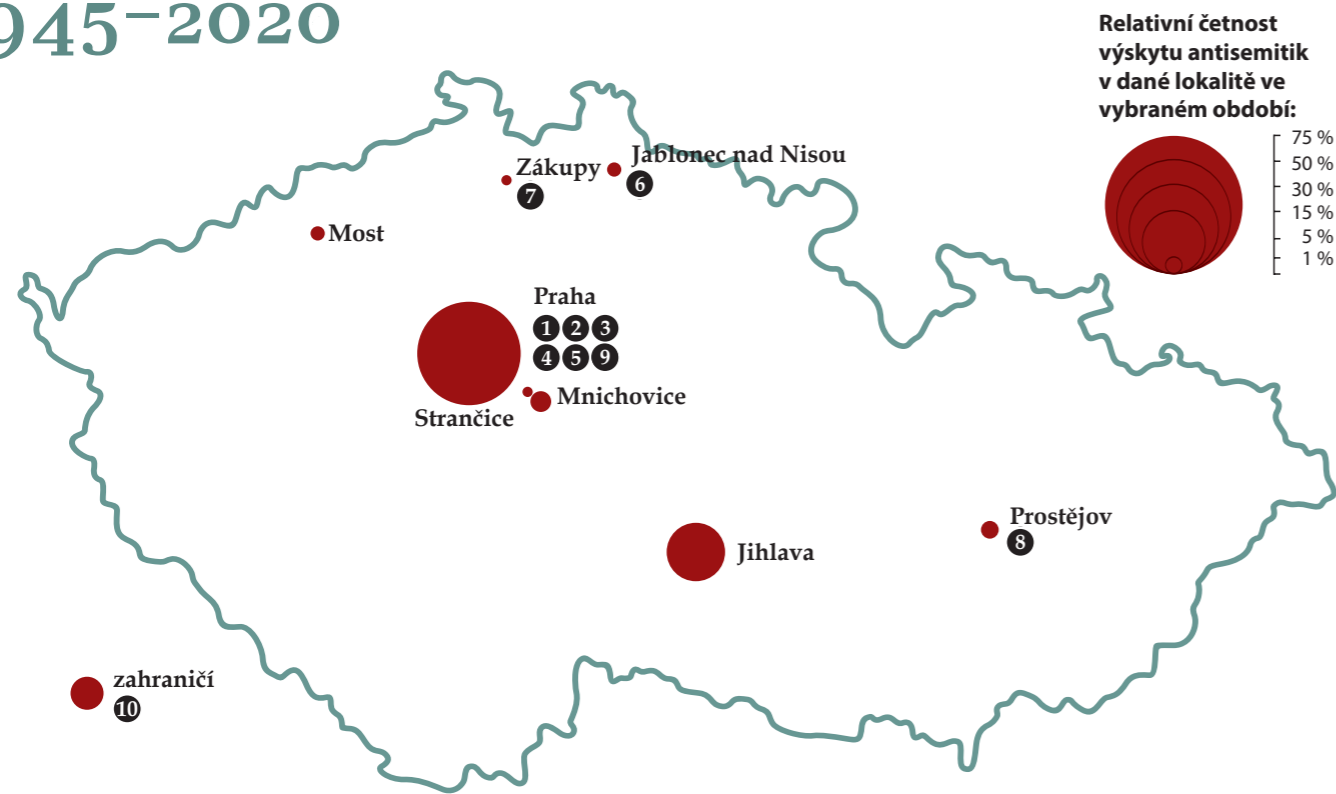
8. Protisovětská antisemitská válečná propaganda
Praha, ab [Dobroslav Haut], 1944
Ejhle!, 1. 3. 1944

9. Karikatura údajně židovské dekadence
Praha, Dodo Haut [Dobroslav Haut], 1941
Arijský boj, 18. 1. 1941

1945-2020

Mapa V

Ilustrativní příklady antisemitik

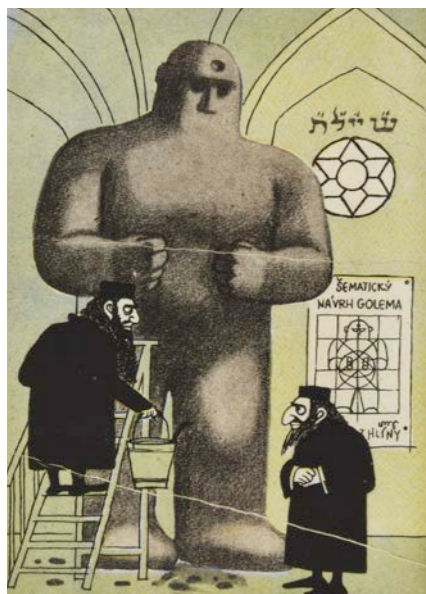
1. Karikatura amerického kapitalisty bědujícího nad ztrátou vlivu ve střední Evropě
Josef Novák, 1951
Dikobraz, 20. 3. 1951

2. Poprava Rudolfa Slánského interpretovaná jako vítězství dělnické třídy nad židovským kapitalistou
Antonín Pelc, 1952
titulní strana, *Dikobraz*, 7. 12. 1952

3. Karikatura francouzského Žida z doby blokády Suezského průplavu
Jaroslav Pop, 1956
Dikobraz, 16. 8. 1956

4. Karikatura židovských postav z doby promítání filmu Císařův pekař - Pekařův císař
Jiří Žentel, 1957
Dikobraz, 7. 3. 1957

5. Kritika amerického vlivu na Izrael
Jiří Žentel, 1957
Dikobraz, 16. 5. 1957

6. Stereotypně pojatá postava ortodoxního Žida s pokladnicí - suvenýr
Jablonec nad Nisou, Bohemia Gifts, 2019
foukané sklo
soukromá sbírka

7. Ručně vyráběná karnevalová maska Žida
Zákupy, PVO, s.r.o., 2019
organýtynová textilie
soukromá sbírka

8. Pornografická karikatura publikovaná na webových stránkách *Prostějovská pravda*
Prostějov, anonym, 2017
počítačová grafika
<https://www.pvpravda.cz>

10. Rituální vražda jako logo webové stránky *Anežka Hřízová* - věnováno všem obětem judaismu
zahraničí, anonym, 2007-2008
počítačová grafika
<https://hruzovaanezka.wordpress.com>

9. Klezmerový soubor na pozadí zuřící války za potlesku světových politiků
Praha, anonym, 2018
fotografická koláž
<https://www.protiproud.cz>

Souhrnná mapa shrnující
všechna časová období od středověku
až po současnost:

